

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Історичний факультет
Кафедра всевітньої історії

Дипломна робота
(бакалавра)

з теми: **«ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ НАЦІОНАЛЬНОГО-ПОЛІТИЧНОГО РУХУ
НА СЛОВАЦЬКИХ ЗЕМЛЯХ НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.»**

Виконала: студентка IV курсу,
групи IstP1-B18
спеціальності 014 Середня освіта
(Історія та правознавство)
Яковенко Олена Русланівна

Керівник: **Боровець І.І.**,
кандидат історичних наук, доцент

Кам'янець-Подільський – 2022

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ІСТОРИОГРАФІЯ ТА ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ДОСЛІДЖЕННЯ.....	7
1.1. Історіографія питання.....	7
1.2. Аналіз джерельної бази.....	10
РОЗДІЛ 2. СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ ТЕЧІЇ НАЦІОНАЛЬНО- КОНСЕРВАТИВНОГО СПЕКТРУ.....	14
2.1. Словацька національна партія.....	14
2.2. Формування словацького католицького політичного руху.....	23
РОЗДІЛ 3. СОЦІАЛЬНО-СТАНОВІ ПОЛІТИЧНІ УГРУПУВАННЯ.....	29
3.1. Чехословакістський осередок словацького політикуму.....	29
3.2. Словацька течія соціал-демократичного руху.....	33
3.3. Аграрні політичні ідеї М. Годжі.....	38
ВИСНОВКИ.....	45
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ.....	51

ВСТУП

Актуальність теми роботи. Початок ХХ ст. для території Центрально-Східної Європи ознаменував собою поворотний момент, адже в цей час можна спостерігати утворення різнорідних політичних партій, в яких можна побачити різні погляди на розбудову майбутніх держав, а також активізацію суспільно-політичного життя у Словаччині.

В кожному зі словацьких регіонів були власні особливості. Зокрема, характерною рисою для Західної Словаччини був неоднорідний склад населення і переважання частки протестантів-лютеран. Тут розташувалося найбільше місто Братислава (угорською – Прешпорок, Пожонь, німецькою – Пресбург), яке в подальшому зіграло важливу роль в розвитку словацької ідентичності. Регіон зазнавав впливу як угорців, так і чехів й німців, тому найбільшу популярність тут мали ідеї чехословакізму та соціал-демократії. Центральний регіон вирізнявся пасторальною сільською культурою. Найбільш поширеними ідеями тут були консерватизм та аграризм. У Східній Словаччині переважали клерикальні настрої, оскільки це був економічно найбільш відсталий район. Відсутність великих міст та промисловості зумовила низький рівень політичної культури. Тому в громадському житті домінували католицькі священики, які не лише виконували релігійну функцію, а й політичну. Усі ці явища ускладнювалися процесами трудової еміграції.

Хоча ще у зверненні 1861 р. словацький рух впевнено продемонстрував свої прагнення і вперше проявив свої політичні амбіції, однак лише на початку ХХ ст. зумів перейти до політичної активності. Значно гальмувала ці процеси політика мадяризації, в тому числі репресивні заходи проти активістів та виборців, обмеження використання словацької мови та спроби вплинути на суспільну ситуацію в регіоні за допомогою підкупу виборців.

Наприкінці ХІХ ст. розпочалося формування основних політичних сил, а також активізувалася співпраця між словаками та іншими представниками нетитульних народів Австро-Угорської імперії.

Значну роль в формуванні нової ідентичності справили впливи сусідів, передусім Угорщини, яка не бажала втрачати свою владу в регіоні і намагалася поширити свій вплив за допомогою урядового тиску. Словацькі землі протягом століть входили до складу Угорської корони, тому вони вважали цей край своєю споконвічною територією. Таким чином, прагнення перетворити угорський рух виключно на мононаціональний, стало каталізатором для словаків. Окрім цього, вагомий вплив на політичні ідеї мала ситуація на чеських землях, де виникла концепція чехословакізму, яка пропонували ідею об'єднання чехів та словаків і захисту «малих народів». Чеські організації фінансували окремі політичні ініціативи на словацьких землях.

Дослідження історії Словаччини є важливим з огляду розвитку українсько-словацьких міждержавних зв'язків. Наші країни мають схожі історичні долі а відтак й суспільний менталітет. Колонізаторська політика імперій на початку ХХ ст., складнощі культурно-освітньої та політичної діяльності інтелектуальних кіл на українських та словацьких землях мають низку спільних рис. Вельми важливою є функція популяризації словацької минушини, адже незважаючи на те, що наші держави є сусідами, пересічні громадяни мало обізнані з особливостями її суспільно-політичної історії. Зрештою, в умовах сучасної героїчної боротьби України за свою свободу, Словацька республіка є однією з найпослідовніших наших союзників у Європі й це засвідчує величезні перспективи майбутньої міждержавної співпраці.

Метою дипломної роботи є комплексне дослідження національно-політичного руху на території Словаччини у 1900-1914 рр.

Досягнення поставленої мети передбачає вирішення таких **дослідницьких завдань:**

- розглянути та охарактеризувати історіографію теми та джерельну базу дослідження;

- проаналізувати національно-консервативну течію, представлену Словацькою національною партією з центром у Турчанському Святому Мартіні, та католицьку течію (людаці);
- дослідити соціально-станові рухи, зокрема словацьку течію чехословакізму та її зв'язки із Т. Масариком, аграрні ідеї М. Годжі та словацьку групу соціал-демократичної партії Угорщини.

Об'єкт дослідження: суспільно-політичне життя на словацьких землях.

Предмет дослідження: диференціація словацького національного-політичного руху на початку ХХ ст.

Хронологічні межі роботи визначаються періодом 1901-1914 рр. Верхня межа обумовлена новим етапом у словацькій політиці, коли мартінський національний центр оголосив про припинення тактики пасивності і його представники взяли участь у виборах до парламенту. Верхньою межею є початок Першої світової війни, коли внутрішньополітичне життя на словацьких землях фактично на певний час завмерло через обмеження військового стану.

Географічні межі роботи: територія етнічних словацьких земель Транслейтанії, які на той час називалися «Верхньою Угорщиною».

Методи дослідження. При написанні бакалаврської роботи ми дотримувалися принципів історизму, об'єктивності, систематизації. Для вирішення поставлених мети і завдань використано загальнонаукові (аналіз, синтез, дедукції), міждисциплінарний конкретно-пошуковий (за допомогою якого здійснюється виявлення, відбір, теоретичний аналіз, синтез, актуалізація, класифікація, узагальнення).

Серед спеціально-історичних методів найактивніше використаний історико-генетичний метод, завдяки якому простежено суспільно-політичні передумови, обставини та поступальний прогресивний розвиток словацького руху на політичному етапі національного відродження. Проблемно-хронологічний метод застосований насамперед при формуванні структури

роботи, адже дав можливість виокремити різні течії національно-політичного руху та простежити динаміку їх розвитку. Просопографічний метод допоміг проаналізувати соціально-політичні погляди провідних словацьких діячів початку ХХ ст. виявити зв'язок між особливостями їх біографій та ідеологічними засадами течій, які вони репрезентували. Йдеться насамперед про постаті М. Годжі, Т. Масарика, С. Чамбела, братів Марковичів, С. Гурбан-Ваянського, А. Глінки, Е. Легоцького.

Практичне значення роботи полягає у тому, що матеріали дослідження можуть бути використані вчителями історії в загальноосвітніх школах, при підготовці студентами до семінарських занять та для широкого кола читачів, яких цікавить тематика національно-політичної історії держав Центрально-Східної Європи та розвитку суспільно-політичної думки на початку ХХ ст.

Елементи новизни полягають у тому, що в сучасній українській історіографії відсутні комплексні спеціалізовані розвідки з даної проблеми.

Апробація результатів дослідження: основні положення і результати роботи доповідалися на засіданнях кафедри всесвітньої історії КПНУ імені Івана Огієнка та в ході звітної науково-практичної конференції студентів та магістрантів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка в квітні 2022 року, а стаття на тему «Політичні програми Словацької народної партії на початку ХХ ст.» була подана до чергового збірника наукових праць студентів та магістрантів історичного факультету К-ПНУ імені Івана Огієнка.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, 3 розділів та 9 підрозділів, висновків, списку використаних джерел та літератури. Загальний обсяг роботи складає 54 сторінки. Список використаних джерел і літератури налічує 54 позицій.

ВИСНОВКИ

Проблема диференціації словацького національно-політичного руху на початку ХХ ст. фрагментарно вивчалася українськими (І. Малацай) європейськими (Й. Бауер, Г. Бажур, Т. Лорман) та американськими (О. Джонсон, Д. Паул) дослідниками. Глибокий структурний аналіз різних аспектів питання (внутрішньополітичне життя, гендерний вимір, біографічні нариси, соціально-ментальні характеристики) з докладним висвітленням діяльності різних політичних груп здійснили, природно, словацькі історики (Ю. Бенко, В. Даніш, А. Драганова, Е. Петровічова, З. Полачкова, Н. Ролкова та ін.).

Щодо джерельної бази роботи, то головним чином це статті у різних словацьких періодичних виданнях. У публікаціях подана інформація щодо: пропозицій вирішення освітнього питання; висвітлення судового розгляду трагічних подій у с. Чернова; скептичних коментарів угорського політикуму стосовно загального виборчого права. Важливими джерелами стали Меморандум словацької нації як основа політичних вимог руху, спогади діяча чехословакістської орієнтації В. Шробара, де він розповідає про перипетії становлення своєї політичної кар'єри. Також були використані окремі матеріали зі збірника статей і промов представника аграрного руху М. Годжі. Важливе дослідження руйнівної національної політики угорських правлячих кіл здійснив британський публіцист Р. Сетон-Ватсон.

Національна партія з організаційним центром у Турчанському Святому Мартіні (головний друкований орган – «Національна газета») належала до течій консервативного спрямування. У політичній агітації використовувала широкий спектр тем культурного, освітнього, економічного характеру. Її лідери намагалися протидіяти політиці мадяризації. У зовнішній політиці вони просували панславізм із русофільською орієнтацією. Частина активістів виступали за перетворення Австро-Угорщини у федерацію трьох земель: Австрії, Угорщини та слов'янського об'єднання. Національна партія не сприймала політичної складової ідеї чехословакізму, хоча ратували за

економічну, соціальну, культурну співпрацю чехів і словаків, що знайшло вираження в участі народовців у регулярних чесько-словацьких зборах у Лугачовцях.

Католицька течія словацького руху (людаці) мала клерикальні погляди на суспільно-політичне життя. Вони виступали за загальне виборче право, прогресивне оподаткування, захист національної мови та підтримку католицької віри. Значну частину партійних діячів склали католицькі священики, які використовували свій сан для політичної агітації. Найбільшу популярність вони мали серед сільського населення, для якого постать священика мала величезне значення. Із діяльністю провідного лідера цієї політичної течії А. Глінки був пов'язаний кривавий черновський інцидент. Місцеві парафіяни, які не бажали бачити настоятелем храму мадярофіла були розстріляні жандармами за непослух. У 1913 р. людаці остаточно виокремилися в окрему політичну партію на чолі з А. Глінкою.

Ліберальну інтелігентську групу словацького політикуму представляли гласисти і прудити (терміни походять від назв відповідних часописів). Ця течія сподівалась на союз з більш розвинутими та політично свідомим чехами. Її представники підтримували поступове національне будівництво на засадах федералізму. Великий вплив на розвиток ідей чехословакістів мав чеський філософ й університетський викладач Т. Г. Масарик.

Соціалістичний рух в Словаччині розвивався повільно. Рух мав за основу електоральної бази міський словацький пролетаріат. Партія мала погану репутацію у суспільстві через антагоністичні відносини із католицьким рухом. Для набожних словацьких селян образ соціал-демократа був негативним і чужим. Кооперувалися із чеськими соціалістами, мали ситуативні союзи з угорцями. Виступали за інтернаціоналізм, класову боротьбу, трансформацію капіталізму, в національному питанні виступали за культурну автономію.

Ідеологія аграрного руху М. Годжі мала спільні риси із аграрними течіями в інших країнах (Австрія, Болгарія, сербські, хорватські, польські,

чеські землі). Виступали на захист дрібних власників і за поступову передачу земель магнатів й церкви селянам. Лідер групи мав помірковані політичні погляди і часто йшов на компроміси з іншими політичними силами та входив до «бельведерської» групи, очоленої спадкоємцем австро-угорського престолу Францем-Фердинандом.

Отже, у 1900-1914 рр. відбувається активна диференціація словацького національно-політичного руху на окремі течії. Взаємини між ними характеризувалася химерним симбіозом конкуренції в боротьбі за словацького виборця одночасно з тісною співпрацею в рамках спільної мети національно-визвольного руху. На серпень 1914 р. планувалося створення єдиної «дахової» організації – Словацької Національної Ради, але початок Великої війни відтермінував дану консолідацію.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

Джерела:

1. Гаррік-Масарик Т. Добірні думки. З нагоди 75 літ життя (1850-1925). Прага : Легиографія, 1925. 470 с. URL: <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/11839/file.pdf> (дата звернення: 10.05.2022).
2. Černovská pravota. *Zvolenské Noviny*. 1908. 25. marca. С. 2 -
3. URL: <http://digitalna.kniznica.info/zoom/90810/view?page=2&p=separate&tool=download&view=0,0,2497,3468> (дата звернення: 10.05.2022).
3. Československá myšlienka. *Ludové noviny*. 1908. 15 Augustá. URL: <https://watson.sk/NZONLINE/docs/150731.054906.jpg>. (дата звернення: 21.02.2022)
4. Dokument: Memorandum národa slovenského (1861). *Metropolitní univerzita Praha Fakulta sociálních věd Univerzity Karlovy*. URL: <http://www.just.wz.cz/view.php?cisloclanku=2005010148>. (дата звернення: 22.02.2022)
5. Hodža M. Články, reči, štúdie. Praha : "Novina", 1930. T. 1 : Aktivita a demokratizm v slovenskej politike od r.1898 do r. 1906. 654 с. URL: <http://digitalna.kniznica.info/zoom/120194/view?page=7&p=separate&tool=info&view=0,436,1305,1637> (дата звернення: 11.05.2022).
6. IV. sjazd slovenskej sociálnej demokracie. *Robotnícke noviny*. 1914. 16 Apríla. С. 1 -
5. URL: https://digicontent.snk.sk/content/journals/Robotnicke_noviny/1914/17A0220155_160001.pdf (дата звернення: 10.05.2022).
7. Krajinský snem. Schôdza 19. Januára. *Slovenský denník : časopis ľudový*. 1901. 20 Januára. С. 2. URL: <http://digitalna.kniznica.info/zoom/118054/view?search=&page=2&p=separate&tool=search&view=0,1079,2392,1055> (дата звернення: 11.05.2022).

8. Šrobár V. Z môjho života. Praha : Štátna tlačiareň v Chebu, 1946. 545 с.
URL:
<https://books.google.com.ua/books?id=rKoxAQAAIAAJ&pg=PT2#v=onepage&q&f=false> (дата звернення: 02.05.2022).
9. Šrobár V. Naša politika. *Hlas : mesačník pre literatúru, politiku a otázku sociálnu*. 1902. С. 193–195. *URL:* <http://digitalna.kniznica.info/zoom/35377/view?page=1&p=separate&tool=info> (дата звернення: 09.05.2022).
10. Viator S. Racial Problems in Hungary. London : Archibald Constable & Co. Ltd, 1908. С. 342 *URL:* <https://archive.org/details/racialproblemsin00setouft/page/n9/mode/2up> (дата звернення: 09.05.2022).

Історіографія

11. Боровець І.І. Ідейно-політичні течії словацького національного руху та їх програми на початку ХХ ст. *Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: Історичні науки*. 2012. №. 5. С. 467-476
12. История Словакии / Пер. со словац. И. А. Богдановой, В. В. Марьиной; с англ. О. В. Хавановой; Науч. ред. Ю. В. Богданов. М. : Институт славяноведения РАН, 2003. 435 с.
13. Корольов Г. Федеративні проекти в Центрально-Східній Європі: від ідеологічної утопії до реальної політики (1815–1921 рр). : дис. ... д-ра іст. наук : 07.00.02. Київ, 2020. 440 с. *URL:* http://history.org.ua/uploads/editor-files/2020_02/5e4bb6c8535d9.pdf (дата звернення: 11.04.2022).
14. Кріль М. М. Історія Словаччини: навч. посіб. Львів : Вид. центр ЛНУ ім. Ів. Франка, 2006. 264 с.
15. Малацай І. В. Словацько національно-політичний рух (60-ті роки ХІХ ст. - 1914 р.) : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.02. Київ, 2002. 181 с.
16. Матвеев Г. Ф. История южных и западных славян. Москва: Издательство Московского Университета, 2001. 692 с.

17. Попов К. А. Словаки в контексте общественно-политической жизни Венгрии на рубеже XIX-XX вв. (по материалам австро-венгерской прессы) : дис. – Моск. гос. ун-т им. МВ Ломоносова, 2016. 250 с.
18. Пугач Е. П. История Словакии: монография. Х. : ХНУ имени В. Н. Каразина, 2013. 344 с.
19. Пугач Є. Чеська й словацька історіографія про міфи з історії словацької нації // *Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки*. 2012. 21. С. 356. URL: http://resource.history.org.ua/publ/mo_2012_21_352
20. Тейлор А. Габсбурзька монархія 1809-1918. Історія Австрійської імперії та Австро-Угорщини. Львів: "ВНТЛ-Класика", 2002. 268 с.
21. Шніцер І. Місце і роль Словаччини в житті та діяльності Т. Масарика. *Науковий вісник УжНУ Серія «Історія»*. 2002. № 7. С. 12–15.
22. Яровий В. І. Політичне й економічне становище західно- та південнослов'янських народів на початку XX ст. *Історія західних і південних слов'ян у XX ст.: курс лекцій*. Київ, 1996. С. 18–21. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Yarovyi_Valerii/Istoria_zakhidnykh_ta_pivdennykh_slovian_u_XX_st.pdf (дата звернення: 11.04.2022).
23. Яровий І. В. Історія західних та південних слов'ян. Київ: Либідь, 2001. 628 с.
24. Baer J. A Life Dedicated to the Republic: Vavro Srobár's Slovak Czechoslovakism. Stuttgart : Ibidem Press, 2014. 280 p. URL: <https://books.google.com.ua/books?id=zt43BAAAQBAJ&pg=PP1&pg=PP1#v=onepage&q&f=false> (дата звернення: 09.05.2022).
25. Baziur G. Kwestia słowacka a polityka narodowościowa Królestwa Węgier w latach 1848 – 1918. *Athenaeum. Polskie Studia Politologiczne / Grzegorz Baziur*. Toruń : Wydawnictwo Adam Marszałek, 2016. S. 158–174.
26. Benko J. „Vlastným silami“. Formovanie slovenských socialistických kontraelit v prvej štvrtine 20. storočia. *Elity a kontraelity na Slovensku v 19. a 20. storočí. Kontinuity a diskontinuity*. Bratislava: Historický ústav SAV, 2019. S. 89–118.

27. Benko J. Miesto, funkcia a význam politického katechizmu v slovenskom socialistickom a komunistickom hnutí v prvej štvrtine 20. storočia. *Adepti moci a úspehu etablovanie elít v moderných dejinách*. Bratislava : Historický ústav SAV, 2016. S. 337–350.
28. Daniš V. Podiel evanjelikov na vzniku Slovenskej ľudovej. *Slovenská ľudová strana v dejinách 1905 – 1945*. Bratislava : Vydavateľstvo Matice slovenskej, 2006. S. 109–125.
29. Daniš M. Panslavistické politické procesy so slováckmi v Uhorsku na konci 19. storočia. «Запад-Восток». *Научно-практический ежегодник*. 2010. № 3. С. 28–34.
30. Demmel J. Maďarizácia v štúrovčine? Slovenskojazyčné elity a prvý slovensko-maďarský slovník. *Elity a kontraelity na Slovensku v 19. a 20. storočí. Kontinuity a discontinuity*. Bratislava : Historický ústav SAV , 2019. S. 427–452.
31. Draganová A. Od ustaľovania obrazu k jeho rozrušovaniu: reflexia časopisu Hlas a prvej fázy hlasistického hnutia. *Slovenská Literatúra*. 2020. № 67. S. 413–432.
32. Dudeková Kováčová G. Elity v ženskom národnom hnutí v podmienkach dvoch politických režimov: príklad spolku slovenských žien Živena pred a po roku 1918. *Elity a kontraelity na Slovensku v 19. a 20. storočí. Kontinuity a diskontinuity*. Bratislava: Historický ústav SAV, 2019. S. 514–547.
33. Gayer V. Slovácké regionálne hnutie v rokoch 1907 – 1918. *Mesto a dejiny*. Košice : Univerzita Pavla Jozefa Šafárika, 2014. S. 68–83.
34. Hitchins K. The Rumanians of Transylvania and the Congress of Nationalities. *The Slavonic and East European Review*. 1970. P. 388–402.
35. Horváthová Z. Slovenská spoločnosť z pohľadu českého regionálneho tisku na počiatku 20. Století. Liberec : Technická Univerzita v Liberci, 2012. 101 s.
36. Johnson O. V. Losing Faith: The Slovak-Hungarian Constitutional Struggle, 1906-1914. *Harvard Ukrainian Studies*. 1998. T. 22. P. 293-312. URL: <http://www.jstor.org/stable/41036743>. (дата звернення: 10.05.2022).

37. Jurčištinová N. Prvý a zároveň posledný pokus (neúspešná snaha o získanie volebného mandátu Slováckmi na východe Slovenska pred 115 rokmi). *Dejiny – internetový časopis Inštitútu histórie FF PU v Prešove*. 2021. № 2. S. 168 - 171. URL: http://dejiny.unipo.sk/PDF/2021/12_2_2021.pdf (дата звернення: 09.05.2022).
38. Kirschbaum S. A History of Slovakia The Struggle for Survival. New York : Palgrave Macmillan, 2005. P. 144-148.
39. Kobová L. The Contexts of National and Gender Belonging: The History of Female Suffrage in Slovakia. *The Struggle for Female Suffrage in Europe*. 2012. № 122. P. 225 - 239. URL: https://doi.org/10.1163/9789004229914_014 (дата звернення: 10.05.2022).
40. Kováč D. The Slovak political programme: from Hungarian patriotism to the Czecho-Slovak state. *Slovakia in History*. Cambridge: Cambridge University 2011. 434 p. URL: <https://doi.org/10.1017/CBO9780511780141> (дата звернення: 10.05.2022).
41. Križová B. Hranice a imaginácia: reflexia prenikania nových myšlienkových konceptov do spoločenského myslenia na prelome 19. a 20. storočia na príklade diskurzu slovenského národnoemancipačného hnutia. *Hranice v priestore a čase Stretnutie mladých historikov*. Košice: Katedra histórie Filozofickej fakulty Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2021. S. 65–74.
42. Lorman T. The Making of the Slovak People's Party. London: Bloomsbury Academic, 2019. 307 p.
43. Macho P. Nahliantie do života rodiny zvolenského župana. Udalosti z roku 1919 v zrkadle súkromnej korešpondencie Viery Markovičovej. *Elity a kotraevity na Slovensku v 19. a 20. storočí. Kontinuity a diskontinuity* : монографія. Bratislava : Historický ústav SAV, 2019. S. 361–390.

44. Marzik T. The Slovakophile Relationship of T. G. Masaryk and Karel Kalal prior to 1914. *T. G. Masaryk (1850-1937). Thinker and Politician*. Volume 1. London : Macmillan academic and professional ltd, 1991. P. 191–209.
45. Matus L. „Vy máte iného ducha!“ Žilinská deklarácia – národno-politický aspekt slovenského evanjelického reformného hnutia. *Forum Historiae. Časopis a portál pre históriu a príbuzné spoločenské vedy*. Bratislava : Historický ústav SAV, 2015. S. 110–125.
46. Múdry-Sebík M. Milan Hodža and Federation in Central and Eastern Europe. *Czechoslovakia past and present*. 1968. T. 2 : Essays on the arts and sciences. S. 1547–1554.
47. Paul D. W. Slovak nationalism and the hungarian state 1870-1910. *Ethnic groups and the state* / ed. by P. R. Brass. 1985th ed. New Jersey, 1985. P. 115–159. *URL*: <https://doi.org/10.2307/1956288> (дата звернення: 04.04.2022).
48. Pekník M. Personálie – Ferdinand Juriga. *Studia Politica Slovaca*. Bratislava : Ústav politických vied Slovenskej akadémie vied, 2009. S. 81–94.
49. Pekník M. T. G. Masaryk a slovenská politika pred vznikom Česko-Slovenska. *Studia Politica Slovaca*. Bratislava: Ústav politických vied Slovenskej akadémie vied, 2010. S. 87–100.
50. Petrovičová E. Štátnik a politik Milan Hodža. *Studia Politica Slovaca*. 2009. № 2. S. 77–
85. *URL*: https://www.sav.sk/journals/uploads/04121409SPS_1_2009_E%20Petrovicova.pdf (дата звернення: 09.05.2022).
51. Poláčková Z. Úloha slovenskej sociálnej demokracie v procese etablovania sa a vzniku prvej ČSR. Bratislava : Friedrich Ebert Stiftung, 2018. 52 s. *URL*: <http://library.fes.de/pdf-files/bueros/slowakei/15457.pdf> (дата звернення: 09.05.2022).
52. Príhodová E. Katolicizmus a modernizmus v Čechách a na Slovensku v prvej polovici 20. storočia *Religious and Sacred Poetry: An International Quarterly of Religion, Culture and Education* Kraków: Fundacja Naukowa Katolików "Eschaton", 2014. S. 91–114.

53. Rolková N. Smerovanie Slovenskej ľudovej strany v rokoch 1905-1939 na podklade jej programových dokumentov *Slovenská ľudová strana v dejinách 1905 – 1945*. Bratislava: Vydavateľstvo Matice slovenskej, 2006. S. 162–180.

54. Vörös L. Neželaná elita: Samo Czambel, aktivista na pomedzí dvoch národných ideológií. *Elity a kontraelity na Slovensku v 19. a 20. storočí. Kontinuity a diskontinuity* Bratislava: Historický ústav SAV, 2019. S. 453–487.